

(Hekayə)

Yazıçı papirosunun karton ağzılığını portsiqarına vuraraq köks ötürdü: "Bəli, Həyat bizdən daha istedadlıdır. Həyatın arabir tapdığı mövzular var ha! Dəhşətdir, qaçmaq olmur. Onun əsərləri tərcüməyə gəlmir, tərifə sığmır."

Üzüyola, uzağı yaxşı görməyən, elə hey tərpanən incə, uzun barmaqları olan tənqidçi gülümsəyərək şərh verdi: "Bütün müəllif hüquqları yazıçıya aiddir."

Yazıçı fikirli-fikirli tənqidçinin boş qədəhinə bir kibrit çöpü tulladı, sonra sözüünə davam etdi: "Belə çıxır ki, bizə ancaq fırıl-daçqılıq qalır. Çıxış yolumuz budur: Həyatın yaratdıqlarına bir rejissorun məşhur bir romana davrandığı kimi davranmaq. Rejissorun işi-gücü xidmətçi qızların şənbə gecələri darıxmamağını təşkil etməkdir; buna görə romanları tanınmaz hala gətirir, çimdikləyir, astarını üzünə çevirir, yüzlərlə epizodu çıxarıb tullayır, əsərə öz uydurduğu yeni personajlar və hadisələr əlavə edir – bütün bunlar da ona görədir ki, aylıncalı film heç bir mənə ilə rastlaşmadan axıb gəlsin, əvvəldə yaxşılıq, axırda cinayət cəzalandırılsın."

Məqsəd odur ki, öz məntiqi içində xeyli təbii bir film alınsın, hər şeydən önəmli isə gözlənilməz, amma hər şeyin çözüldüyü final olsun. Biz yazıçılar da hansısa şərti harmoniyaya, bədiyi yığcamlığa nail olmaq üçün eyni cür davranırıq, Həyatın mövzularını dəyişdiririk. Dad-sız-duzsuz oğurluqlarımıza uydurmalarımızla dad qatırıq. Düşünürük ki, Həyatın yaratdıqları həddindən artıq ümumi, səliqəsiz və natarazdı, onun dühası xeyli pintidir. Oxucularımızın xoşuna getmək üçün Həyatın kəsilib-biçilməmiş romanlarından öz səliqəli hekayəciklərimizi oyub çıxardırıq. İcazə verin, söz açılmışken, sizə başıma gələn bir hadisəni danışım.

"Ekspress qatarının yataqlı vaqonunda səyahət edirdim. Kupeyə yerləşmə prosesini – asma yataqdakı soyuq çarşafları, qatar tərpanəndə yavaş-yavaş qara pəncərənin arxasından ötür keçən stansiyanın sonuncu işıqlarına baxmağı çox sevirdim. Yadıma gəlir ki, yuxarıdakı asma yataqda heç kəs yox idi, çox sevinmişdim. So-yundum, əllərimi başımın arxasında cütleyib belüstə uzandım, oteldəki pərcü döşəklərin yumuşaqlığı ilə müqayisədə hökumət ədyalının zərifliyi ləzzət verirdi. Bir az fikrə dalandan sonra – o vaxtlar vaqon xadimələrinin həyatından bir hekayə yazmaq istəyirdim – işığı söndürdüm, tezliklə yuxuladım. Bu yerdə icazə verin, mənim başıma gələn əhvalatdakı kimi hekayələrdə tez-tez rast gəldiyimiz bir fənddən istifadə edim. Bu, sizə çox yaxşı tanış olan, köhnə fənddir, bax, belə: "Gecəyarısı qəfildən oyandım." Dalınca daha diri cümlə gəlir: "Oyandım və bir ayaq gördüm."

Qabağa əyilib şəhadət barmağını qaldıran tənqidçi soruşdu: "Bağışlayın, necə?"

Yazıçı təkrarladı: "Bir ayaq gördüm. Bölmə işıqlı idi. Qatar bir stansiyada dayanmışdı. Kifayət qədər iri kişi ayağı idi, baş

barmağın göyümtül uzun dirnağının deşdiyi pis qoxulu corabı vardı. Sifətimin yaxınlığındakı pilləkənə möhkəmcə qədəm basıb dayanmışdı və yuxarıdakı yatağı görməyimə mane olan ayağın sahibi öz yerinə çıxmaq üçün sonuncu cəhdini etməkdəydi. İmkan tapıb bu ayağı, bu boz-qara xanali corabı və dolu baldırlarında, dizdən aşağısında yana əyilmiş cəhərayı dizbağını nəzərdən keçirdim. Yun parçadan olan uzun dizliyinin altından çıxan tükrlər çox eybəcər görünürdü. Bu ayaq hər cəhətdən çox iyrenc idi. Mən baxanda ayaq gərildi, inadkar baş barmaq bir-iki dəfə tərpanədi, sonra isə bütünlüklə çəkildi və yüksəlib yoxa çıxdı. Yuxarıdakı yataqdan inilti, fısıltı səsləri gəlirdi – düşünmək olardı ki, adam yatmağa hazırlaşır. İşıqlar söndü və bir neçə dəqiqədən sonra qatar yerindən tərpanədi.

"Bilmirəm bunu sizə necə başa salım, o ayaq mənə dəhşət pis təsir etdi. Alabəzək, yumuşaq və murdar bir sürüngen. Narahat idim ki, lənətə gəlmiş ayaqdan başqa bu adam haqqında heç nə bilmirdim, bədəni və sifətini görməmişdim. Onun başımın üstündə alçaq, qaranlıq bir tavan əmələ gətir-

miş yatağı, elə bil, indi daha da alçalmışdı, az qala, ağırlığını hiss edirdim. Gecə mənə yoldaş olan adamın sifətini nə qədər təsəvvür etmək istəsəm də, corabının deşiyindən görünən göyümtül dirnağının parıldayan sədəfi gözümün qabağından gəlmirdi. Ümumən, belə xırda şeylərin məni narahat etməsi qərībā görüna bilər, fəqət yazıçı elə bu cür xırda şeylərə görə narahat olan adam deyilmi? Nəyə, yuxum gəlmirdi. Qulaq verdim, görüm, məchul yol yoldaşım xoruldadı ki? Yox, xoruldadı, elə bil, inildəyirdi. Amma bildiyiniz kimi, gecə təkərlərin taqqıltısı səs hallüsinasiyası yaradır. Fəqət mən heç cür yuxarıdan qeyri-adi səslərin gəlməsi təəs-süratından xilas ola bilmirdim. Dirsəklənib dikəldim. Səslər daha da aydınlaşdı, üst yataqdakı adam hönkürtüylə ağlayırdı."

Tənqidçi onun sözünü kəsib, "Necə? Hönkürtü ilə ağlayırdı? Başa düşdüm, belə. Bağışlayın, dediyinizi yaxşı eşitməmişdim" – dedi və əllərini dizlərini üstündə cütleyib hekayəçini dinləməyə davam etdi.

"Bəli, o hönkürtü ilə ağlayırdı və onun hönkürtüləri dəhşətli idi. Hönkürtüdən boğulurdum, elə bil, bir nəfəsə bir litr su içibmiş kimi dəridən nəfəs alırdı, sonra yenə ağzını bağlayır və toyuq qaqqıltısının dəhşətli parodiyasına bənzəyən hiçqırtıya keçirdi, sonra yenə nəfəsə alma və yənidən qırıq-qırıq hönkürtü, nəfəsvermə - çıxardıyı səslərdən bunları bilmək olurdu. Və bütün bunlar fırlanan təkərlərin əmələ gətirdiyi titrəyişin fonunda baş verirdi deyə, elə bil, adamın hönkürtüləri hərəkətli pilləkəndən düşüb çıxdı. Hərəkətsiz uzanıb qulas asırdım – eyni zamanda, hiss edirdim ki, qaranlıqda sifətim səfeh görkəmə düşüb, çünki yad adamın hönkürtüylə ağlamlasını həmişə adamı utandırır. Hə, yeri gəlmişkən, la-qeydcəsinə sürətlə gedən eyni qatarı bölüşdüyümüz üçün qeyri-ixtiyari şəkildə özümü ona bağlı hiss edirdim. Sakitləşmək bilmirdi, bu dəhşətli qəliz hönkürtülər yaxımdan əl çəkirdi: İkimiz də, mən – aşağıda qulaq asan, o – yuxarıda ağlayan, saatda 80 kilometr sürətlə gecənin ucqarına doğru gedirdik və yalnız bir qəza bizim qeyri-iradi bağımızı qopara bilərdi.

Vladimir Nabokov

Bir ara sanki sakitləşdi, amma mən yuxuya gedənə yaxın

təzədən onun hönkürtüləri eşidildi və hətta mənə elə gəldi ki, bu hönkürtülərin içində o, içdən-içə nəsə ağıya oxşayan anlaşılmaz sözlər də deyir. Yenə sakitləşdi, azca burnunu çəkib fısılda-yırdı; mənse gözlərim yumulu uzanmışdım və xəyalımda onun zolaqlı corabı içindəki iyrenc ayağını canlandırırırdım. Nəhayət, yuxuya getdim; saat altının yarısında konduktor qapını bərkdən döyüb məni oyandırdı. Yatağıma oturub – dəqiqəbaşı başımı yuxarıdakı yatağına kəna-

rına vuraraq – tələsik geyinməyə başladım. Çemodanlarımla dəhlizə çıxmamışdan qabaq yuxarı boylandım, amma o, başını örtmüş, kürəyi mənə tərəf uzanmışdı. Dəhliz işıqlı idi, günəş təzəcə doğmuşdu, qatarın təzə, mavi kölgəsi otların, tikanlı kolların üstüylə qaçırdı, ilan kimi qıvrılıb yamacların üstünü yalay-yıb keçir, arabir görünən ağca-qayınların parıltı ilə titrəşən gövdələrində dalğalanırdı – bir tarlanın ortasındakı nohur gözqamaşdırıcı şəkildə bərq vurur, asta-asta balacalaşır, gümüşü bir yarığa çevrilir, təkərlərin ahəngdar taqqıltısının müşayətə bir daxma, bir şlaqbaumu ötür keçir, quyruğu ilə yolu qamçılıyır və uzaqdan yenə baxanların başını gicəlləndirən üstündə gün işığı ləkələri olan çəpərlər, ağcaqayınlar görünürdü.

Dəhlizdə məndən başqa tələsik bəzənmiş iki yuxulu qadın və suet əlcəkli, başına yol kartuzu qoymuş qoca vardı. Erkən oyanmaqdan zəhləm gedir: mənim üçün dan yerinin valehedici şəfaqlı belə o şirin səhər yuxusunun yerini verə bilməz; ona görə də qoca kişi – 10-15 dəqiqə içində çatmalı olduğumuz şəhərin adını verərək – mənimdəmi o stansiyada düşəcəyəmi soruşanda, qaşqabaqlı şəkildə eləcə başımı yırğaladım.

Qəfildən ağcaqayınlar seyrəkləşdi, az qala, qatarın altına düşəcək yarımdujn daxma tərpedən aşağı axmağa başladı, sonra yekə bir fabrikin bənövşəyi qırmızılıqdakı füşşələri yanıb-sönərək yanımdan ötdü, on yard uzunluqdakı bir elandan kiminsə şokoladı bizi salamladı, ardınca parlaq şüşələri və bacaları ilə başqa bir fabrikin keçdi, bir sözlə, bir şəhərə yaxınlaşarkən baş verməli nə varsa, hamısı baş verdi. Amma qəfildən hey-

retlə fərqi nə vardı ki, qatar təlaşla sürətini azaltdı və səhrafason yarımstansiyada – bu elə yer idi ki, ekspresin burda heç bir işi ola bilməzdi – saxladı. Platformada bir neçə polislin dayanmasına təəccübləndim. Pəncərəni açıb başımı çölə çıxardım. Onlardan biri nəzakətlə dedi: "Pəncərəni örtün." Dəhlizdəkilər həyəcanlanmışdılar. Konduktor yanımdan keçəndə, nə baş verdiyini soruşdum. O cavab verdi: "Qatar cinayətəkar var", atüstü əlavə etdi ki, gecə keçdiyimiz şəhərdən cinayət hadisəsi baş verib – xəyanətə

uğramış kişi arvadını və onun məşuqunu güllələyib. Qadınlar "ahh" çəkdi, qoca kişi başını yellədi. İki nəfər polis və onların yanında qırmızıyanaq, bəstəboy, bukmerə bənzəyən detektiv dəhlizə girdi. Məndən kupeyə qayıtmağımı xahiş etdilər. Detektiv bir-bir kupeləri gəzməyə başladı, polislər isə dəhlizdə dayanmışdılar.

Detektivə pasportumu göstərdim. O, qızarmış qəhvəyi gözləriylə sir-sifətimə baxdı və sənədlərimi geri verdi. Darısqal kupədəydim, yuxarıdakı yatağın qaranlığında başını örtmüş nəməlum adam uzanmışdı. Detektiv mənə "siz çıxı bilərsiniz" – dedi və əlini yuxarı yatağa tərəf uzatdı: "Zəhmət olmasa, sənədlərinizi..." Ədyala bürünmüş adam xoruldamağa davam etdi. Dəhlizdə vurnuxarkən o xorultunu hələ də eşidirdim və elə bilirdim ki, bu, gecəki hönkürtülərin viyıldayan əks-sədasıdır. Detektiv ucadan, "Xahiş edirəm oyanın" – dedi və peşakarcasına boz ədyalın kənarını dartıb adamın boğazından çəkdi. Adam tərpanədi, amma xoruldamağa davam etdi. Detektiv onu çiyindən tutub silkələdi. Vəziyyət ürəkaçan deyildi, üzümü çevirib dəhlizdəki pəncərədən baxmağ başladım, amma heç nə görmürdüm, bütün fikrim kupədəydi. Təsəvvür edirsiniz, adı şeylər eşitdim. Yuxarıdakı yataqda yatmış adam yuxulu-yuxulu donqulandı, detektiv açıq-aydın formada sənədləri tələb etdi, sonra eyni tonda adama təşəkkür etdi, kupədən çıxdı və növbəti kupeyə girdi. Vəssalam. Amma bir fikirləşin, yazıçının baxış bucağından elə görünür ki, o bədniyabət ayaqların sahibi, hönkürən sərnəşin qatıl-ol saydı, əla olardı, onda onun gecə tökdüyü göz yaşlarını izah etmək asan olardı və ən əsası, bütün bunlar gecə səyahətimin, qısa hekayəmin çərçivəsinə yaxşıca oturardı. Amma görür-

sünüz ki, Ulu Yazıçının – Həyatın planı bu nümunədə də o birlərində olduğu kimi daha əzəmətlidir.

Yazıçı çoxdan sönmüş, çeynənəməkdən tüpürçəklənmiş siqaretini sümürərək dərin nəfəs aldı və sükuta qərç oldu. Tənqidçi gülümsəyərək gözlərlə ona baxırdı.

Yazıçı yenə dilləndi: "Etiraf edin ki, mən polislərdən və gözlənilməz stansiyada dayanmaq barədə danışandan siz əmin idiniz ki, hönkürən sərnəşin qatildir, elədir?"

Tənqidçi barmaqlarının ucu

ilə yazıçının çiyinə toxundu və özünəməxsus bir jestlə tez də əllərini çəkərək dedi: "Mən sizin tərzinizə bələdəm, əgər siz detektiv hekayə yazsaydınız, qatili əvvəldən heç kimin şübhələnmədiyi adam etməzdiniz, əksinə, elə hamının şübhələndiyini adamı seçməklə balaca mücrünün asanlıqla açılmadığına vərdiş etmiş təcürbəli oxucunu çaşdırardınız. Mən çox yaxşı bilirəm ki, siz gözlənilməzlik effektini ən təbii çözümlə ifadə etməyi sevirsiniz, amma buna çox vərdiş etməyin. Həyatda təsadüfi çox şey var, amma istisnalara da az olmur. Sözə təsadüfilikdən istisna yaratmaq, qeyri-adi olanı təsadüfə çevirmək kimi bir haqq verilib. İndiki halda belə deyim, öz sərnəşininizi caniyə çevirsəydiniz, məlum hadisədən, məlum təsadüflərdən çoxqatlı bir hekayə düzəldə bilərdiniz.

Yazıçı yenə köks ötürdü. "Hə, hə, bu haqda düşünmüşəm. Mən bir neçə detal da əlavə edib, qatilin öz arvadını ehtirasla sevdinə işarə edirdim. Hər cür şey etmək olar... Məsələ burasındadır ki, biz qaranlıqdayıq – bəlkə Həyatın məqsədi tamam başqaymış, daha incə, daha dərin bir şey imiş, bilmirik. Problem bundadır ki, o sərnəşinin niyə hönkürdüyünü öyrənmə bilmədim və heç vaxt da öyrənmə bilməyəcəm."

Tənqidçi mülayim tərzdə dedi: "Mən Sözüün yerinə araya girməliyəm, siz yazıçısız, ən azından, parlaq bir çözümlə tapa bilərdiniz: hekayənizdəki qəhrəman bəlkə ona görə ağlayırdı ki, portmanatını itirmişdi. Bir tanışım vardı, bazburutlu bir kişiydi, dişləri ağrıtıyanda hönkür-hönkür ağlayırdı, ağlamırdı, hayqırırdı elə bil. Yox, təşəkkür edirəm, mənə daha süzməyin, bəsdir, doğrudan bəsidir."

Tərcümə etdi: Qismət Rüstəmov